

POLITIKAI SZEMLE.

(A keletindiai kérdés.*) Boesánat az idegen szóért, melyel rajzomat kénytelen vagyok megkezdni.

Phantasticusabb eseményt közelebről aligha fogunk látni, mint a minő a már haldokló keletindiai lázadás volt.

Előjel nélkül tört ki, nevetséges okot használt ürügyül, a hódítók fejenkénti kiirtását tűzte czélül, ázsiai kegyetlenséggel dühöngött, s helyenként szintén szigorú megtorlásokban részesült. A rendező észnek, az összpontosított működéseknek a hadtérén semmi nyomát nem mutatta föl, s magoknak az angoloknak sem maradt idejük terv szerint, s, hogy úgy mondjam, európai hadviseléssel, keresni sikert, vívni ki az eredményeket. Gondolkozásukat megelőzte a szerenese és diésőség. A kalandos vakmerőség, a személyes vitézség ragyogó jelenetei képesek voltak széteszlatni Anglia ellenségeinek azon csalálmát, hogy e nagyhatalom 127 millió népet s akkora területet veszithet el, s a mekkora kiterjedése van a pyrenaei félszigetnek, Franciaországnak, Belgiumnak, Hollandiának, Poroszországnak és Ausztriának együttvéve; — nem is számítva a véduralom alatt álló tartományokat, melyekből a keletindiai társaság kereskedelme szintén gazdag nyeresémet von, s a melyek a szigetkirályság tekintélyének és befolyásának nem megvetendő támaszai. Néhány napi ostrom, s 14 ezer katonának majd semmi előkészülettel nem támogatott rohama bevette Delhit, a lázadás tűzhelyét, s a négy anyyi s európailag fegyvermezett katonaság által védett szent várost. A Londonból Keletindiaába küldött fővezér, kinek főadatává lön a hadműködésekre egységet hozni, fején találta a diésőség babériját, mielőtt kezét kinyujthatta volna utána.

A sipahik (sepyok) lázadása elnyomásánál phantasticusabb csak Keletindia meghódításának története, s azon körülmény, hogy egypár ezer idegen majdnem anyyi millő benszülött felett egész biztossággal tudott uralkodni és fog ezentúl is még igen sok ideig, ha tanulságot merit a forradalomból.

*) A földirati és statistikai ismertetést mellőzzük e cikkben, miután e részben külön értékezést hoz a jelen füzet.

A keletindiai lázadás másik fő jellemvonása azon beláthatlan veszély, melyet tartóssága által idézett volna elő.

A britt kereskedés már is nagy veszteségeket szenved.

A gyapot, selyem, fűszer, indigó, mákony és más termények kivitele tetemesen alább szállott, s a keletindiai társaság segélyforrásait és a britt nemzet értékét érezhetőleg csökkenté.

Az érezpénz a lázadás elnyomására szükségelt intézkedések következtében a rendes forgalomból mindinkább kezdett kivétni, hogy Indiába vándoroljon, és hogy a kereskedelem súlyedése által okozott zavarokkal egyesülve, a londoni bankot a disconto fölebbemelésére kényyszerítse. Mi aztán a különben is válságos viszonyokkal küzdő európai pénzüpiaczokra lenyomólag hatott, s lényeges elősegítője lön azon vigasztalan állapotoknak, mely nyakunkra jött, s a mely erős hiteli házakat bukttatott meg, a kormányokat aggodalomban tartja, és még a kisebb töképenzeseknél s a társadalom alsóbb rétegeiben is naponként rombol le ezégek, zárat be műhelyeket, osztat szét vállalatokat, akadályozza a forgalmat és gyéríti a forgalom eszközeit.

De ezek csak másodrendű bajok, melyek minden háboru és forradalom nyomában szoktak járni. Nagyobb az, hogy a keletindiai lázadás tartóssága megszüntette volna az angol név varázsát Ázsiában. Pedig a britt uralkodást keleten nem a szuronyok száma, nem a gyarmatosításra fektetett súly tartja fen; hanem bizonyos tapintat a kormányzatban, s mindenek fölött azon elővélemény: hogy Angliának ellenszegülni dőreség; mert sikerre nem vezethet, s mindig csak vereséggel végződik.

Továbbá, ha a sipalíki lázadása már kezdetben az osbornei látogatást, Resid bukását, Redcliffe lord megaláztatását, Thouvenel szokatlan eljárását és szertelen diadalát idézte elő: ugyan mekkora csökkenésnek nem lett volna kitéve Anglia európai befolyása is, midőn évekig kényszeritnék gondjait, pénzét, katonáját Keletindia visszafoglalására fordítani?

Különböző vélemény lehet arra nézve, hogy az európai kérdésekkel szemben helyes vagy helytelen állást foglal-e el Anglia, s hogy általában gáncs vagy dicséret illeti-e a Palmerston lord minísteriumát? De, úgyhiszem, van két oly tény, melyre nézve a mívelt emberek nagy többségének egyező meggyőződése van: t. i. hogy az orosz és francia szövetség hosszas európai háborúk alapjául szolgálja; s hogy az alkotmányos Anglia háttérbe szorítása által utoljára is a szabadság és előhaladás ügye szorítatnék háttérbe. Már pedig a sepyok forradalmának tartóssága mellett csalhatatlanul bekövetkezett volna mindez.

Ha Delhi falai mellett az angol fegyver szégyent vall; ha a nagymogul utódja elődeinek trónjáról néhány évig parancsokat osztogathat vala csak bár az északnyugoti tartományok alelnökségében, csak azon téren, mely most a lázadás színhelyét teszi, s a mely egykor az indiai mohamedán uralom középpontja volt: akkor még attól is méltán lehetett volna tartani, hogy az izlámhit, mely fanatizáló erejét még nem veszttette el, a nyert előnyök által túlragadtatva, a cawnporei vérengzést a Ganges és

Junna mentén elkövetett iszonyúságokat ismételni fogja a Nilus torkolata körül, a Megváltó sirjánál, Afrika északi partjain és Elbázsiában, szóval, mindenütt, a hol csak a keresztyének elszórtan laknak s erős ellenszegülésre képtelenek. Midőn a déli szláv és román népek Törökország épségét fenyegető állást kezdenek elfoglalni; midőn azon nagy hatalmak, kik az ozmán uralom megsemmisülését saját érdekeikben rettegik, magok sem tudnak oly szabályokhoz nyúlni, oly politikát követni, mely — bár szándéktalanul — a padisah kormánya függetlenségét, s birodalmának területi épségét ne fenyegetse; s midőn épen ezért a muzulman nép buzgóbb részében a keresztyének elleni gyűlölet mind élenkben kezd lobogni: — ily körülmények közt a mohammedánok győzedelmei Keletindiában, a mohammedánok föllépéseire vezethettek volna mindenütt, a hol a keresztyének kevésbé védett állapotban vannak. Igaz, hogy a Ganges vidéki mohammedánok többsége nem azon felekezethez tartozik, melyhez a törökök: de — ha bir még életerővel — a nagy pillanatokban minden vallás föl tudja emelni hiveit a közösség érzetéig. S a felekezeti buzgóság általános buzgósággá magasodhatik, a midőn az egész vallást s az azzal összekötött erkölcsi eszméket és társadalmi viszonyokat vagy veszély fenyegeti, vagy a haláltól és megaláztatástól menekülhetés reménye kecsgetti.

E tekintetek együtt, úgy hiszem elég világosságba helyezik a sipahik lázadása gyors elnyomásának fontosságát.

De vajjon Delhi bevételével az angolok átestek-e a küzdelem derekán? az a kérdés.

Az 1855-ben bekebelezett Oude (Audh) a hindu dicsőség, vallás és irodalom egykori központja, azon legendákkal és emlékekkel teljes királyság, hol Rama uralkodott, hol a legszebb keleti hősköltemény színhelye van, s hol a leggyöngédebb keleti drámát, Szakontalát, irták, — szóval, a brahminokat lelkesítő Oude készül átvenni a mohammedánokat lelkesítő Delhi szerepét.

Ugy látszik, az egész királyság fegyvert ragadott, s itt fordul elő az első eset arra, hogy a sipahik lázadását a nép forradalma segíti.

Lucknow fölmentésén kívül alkalmasint még egy nagy csata vár az angolokra. De ha meggondoljuk, hogy Delhi bevételében az Európából segélyül küldött katonaság nem vett részt, s ha a lázadás legerősebb elemének a mohammedánoknak megtörését számításba vesszük, minden merészség nélkül kimondhatjuk azon nézetet: hogy mielőtt még a 40 ezer főre menő európai haderő, mely Keletindiába indított s részint már meg is érkezett, a hadtérén helyet foglalhat, már guerilla-harcvezető fog süllyedni a sipahik lázadása, s az angolokat a háborunál terhesebb kérdés fogja nyomni, t. i. India megtartásának és újraszervezésének igen nehéz ügye, melyre, fájdalom, Londonban is igen keveset gondoltak, ám-bár nem csekély munkát igényel, s nem csekély áldozatba fog kerülni.

II.

Miután olvasóimat, a magokban csekély fontosságú iütközetek részletes leírása helyett, a sepoy-lázadás okával olajtom megismertetni, kénytelen vagyok a szempontok helyes megválasztása tekintetéből, előrebo-
csátani az angol uralom alá vetett Keletindia történetének rövid vázlatát.

A hinduk*) azon fajhoz tartoznak, melyet Blumenbach kaukazinak, Pritchard iráninak nevez, s mely régesrégén a Káspi- és Feketetenger közt lakott. Mostani hazájába mikor telepedett le a hindu, azt tulajdonképen senki sem tudja. Annyi bizonyos, hogy ott előbb más népeket kellett meghódítania, oly népeket, melyeknek még létező töredékei nagyobb számra rugnak, mint Magyarország, Erdély, Dalmatia és Horvátország összes lakossága. Miféle népek voltak ezek, még nincs eldöntve. A Hindukus-hegylánczhoz és Kasmirhoz közelebb eső rengetegeken tartózkodók tatáreredetűeknek mondatnak. Szintén tatároknak vélik a Hindostan fensíkjaín rabbá lett néptörzseket, melyek a hindu falvakban elkülönítve laknak, és századok óta a mezei rendőrséggel vannak megbizva. Ellenben a Behartól egész a Dekán keleti partjáig nyuló hegyek közt fészkelő népek (pariák) malaji eredetűek. Itt-ott vannak — bár csekély számmal — feketék is.

Ha nem is tudjuk, hogy Keletindia őslakóit mikor igazták le a hinduk, arról már történeti adataink vannak, hogy őket mikor hódították meg különféle nemzetek.

A régi persák és tibetiek gyakori berontásait mellőzve, nagy Sándor volt az első, ki az Induson átkelve, Punjabot (Pandzsab), melyen Porus király uralkodott, elfoglalta; de mielőtt a Gangesig érkezhett volna, a táborában kitört katonái lázadás miatt, kénytelen volt visszatérni. Halála után, azon vezérei, kik Baktriában fészkeltek be magokat, s a Keletindiába vezető nagy hadiúttat, a Kabul völgyét, birták, jogot formáltak Indiára is, s Menander a Jumnaig (Dszamna) nyomult elő; de épen akkor a prasii **) trónon egy ős uralkodó ült, az indköltészetben innepelt Nanda és Damianti fia. Ez Seleucussal és Antiochussal, kik szintén nagy Sándor teremtményei voltak, szövetségre lépve, Menandert minden követelésétől elűtötte, s az idegen behatásoknak véget vetett.

Annál nagyobb belvillongás támadt a külellenségtől megmenekült Keletindiában. A királyok egyre ölték egymást, s hihetetlen gyorsasággal építették föl és döntötték meg a trónokat.

Sok nemzedék halt el e polgárháborúkban, melyeknek küzdelmei-

*) 144 millió lélek.

**) India azon századokban 4 királyságból, s e királyságokban számtalan függeni nem akaró hercegből állott. Honvédelmi czélokra nézve egész India szövetségben volt egymással. A szövetség feje a prasii király volt; de úgy látszik ennek még kevésbé szoktak volt az indiai kisebb uralkodók engedelmesskedni, mint régen a választó fejedelmek a német császárnak.

ről csak a költők daloltak; mert a különben művelt hinduknak bölcssei, mathematicusai, építészei, vallásitanitói, csillagászaik és verselői feles számmal voltak; de történet- vagy krónikairója egyetlen egy sem.

Ez a hindu nép sajátágaihoz tartozik.

Idealista létére gyűlölte a tényeket s csak úgy élvezheté, ha a költészet egészen egyébbé alakította át, mint a műve pragmaticailag volt.

Nem mondhatom meg tehát, hogy a ghaznai fejedelmek hódításait megelőző századok folyama alatt, mi történt Keletindióban a királyi székek fölforgatásain kivül. De úgy látszik, nem voltak a polgárháborúk a vagyon és műveltség nagy pusztításaival összekötte; mert a mohammedánok első berontása gazdagabbnak találta a Junna, Ganges és Gogra vidékét, mint a műve ma. A földművelés virágzó fokon állott. A hegylánczok óriás völgyei rekesztettek el víztartóúll, s mesés kiterjedésben árasztottak esatornáikkal termékenységet a különben kopár tájékokra. Óriás városok horították el Keletindiót, s egyegy bálványképen anyyi gyémánt és ékszer vala, a mennyit a legkicsapongóbb képzelet sem álmodhatott. A zsarnokságot pedig mérséklé, a hogy csak Ázsiában lehetséges, a bramínok közvetítő befolyása, az önkormányzás bizonyos mértéke, s azon erős alapokra fektetett községi rendszer, mely a mohammedán uralmat ki tudta állani, s még az angolok által sem semmisíthették meg egészen.

Mielőtt az idegen hitű hódítók foglalásaira térnék, — kik a X-dik század végén kezdették el foglalásaikat, — megemlítem röviden a hinduk vallásos és társadalmi rendszerét.

Hítők azon alapeszméből indul ki, hogy minden a mi van, eredetét alakilag és tartalmilag egy önmagától létező ok akaratának köszöni. A hinduk tehát főlemelkedtek a monotheismus fogalmára, a nélkül azonban, hogy a sokisteniség vallását e fogalom háttérbe tudta volna szorítani.

Menu, ki — mint közönségesen állítják — legalább 2700 évvel ezelőtt élt, törvénykönyvei által a hinduhit második rendezője lön. E bölcsnek a világ teremtésére vonatkozó nézetei oly gyermekiesek, mint a skandináviai hitregék.

A Vedák és Menu könyvei után két hősköltemény bír a hinduk előtt legtöbb tekintélyvel, t. i. a Ramayana és Mahabharata, melyek a néphit és hitregék gazdag és sokalaku tartalmát foglalják magokban. E hőskölteményekben az isten három alakban jelenik meg, három névvel: mint Brahma, ki teremt, mint Visnu, ki föntart, és Siva, ki fölösztat, szétromt. Ezen három férfialakban képzelt személyiséghez kiegészítésül három nőalak járul: nevek Serasvati, Laksmi és Parvati. Az istenek e hőskölteményekben is ugyanazok, kik a Menu törvénykönyvében említetnek.

A hinduk két felekezetre oszlanak, t. i. Visnu- és Siva-imádókra. Egyikét közülök a föntartás iránti hála, a másikat a rombolás felelme buzdítja imára. A többség Sivának, az enyészet olvének hajol meg; míg

ellenben a hindu műveltség és költészet azon kisebb szám által nyerte gyarapodását, mely Visnu, a fentartás képviselője, számára épített templomokat.

A hinduk hitregéi szerint Visnu már többször von magára emberi alakot, hogy nagy szolgálatokat tegyen a benne hívő népnek. Mint Rama, elfoglalta Dekánt, Ceylont és más tartományokat; mint Krisna a zsarnokokat öldöste le és a Pandus-néptörzsszel szövetségbe lépett a Kurus-néptörzs ellen sat. Ugy látszik a hindu a nemzeti függetlenség és dicsőség nagyobb korszakait Visnu megjelenése által jelölte ki, s bizonyosan a braminok buzgóságának, s a nép hitének nagy esökkenésére mutat, hogy se a mongolok hódításakor, se a sepyok mostani föllázadásának alkalmával nem akar Visnu az események vezetésében személyesen részt venni.

Még csak azt jegyzem meg, hogy a hinduk a lélek halhatatlanságát hiszik; de összekötve a lélekvándorlás eszméivel. Az ember midőn testileg megholt, az ég vagy a pokol bizonyos regiojában marad, míg erényei vagy bűnei szerint utóbb ismét emberi vagy állati alakban küldetik a földre. Ezen átalakulási cyelusa akkor végződik be, midőn Brama, a teremtő erő, azon magától létező okban, melynek akarattja által támadt a tárgy és alak, egészen fölolvad és elenyézik, — vagy prózáilag szólva, midőn a világnak vége lesz.

Menu törvényeinek nevezetesebb szaka a hindu társadalom rendezésére vonatkozik.

A nép négy egymástól szigoruan elkülönített várnára (kasztra) osztott, t. i. a bramin, ksatria, vaiszia és szudra rendjére.

A bramin várna tulajdonkép nem volt szoros értelemben vett papi osztály, miután a nyilvános istenítiszteletet nem vezérlé. A bramin kötelessége: erődús éveit vallásos vizsgálatok- és gyakorlatokban, hanyatló korát pedig önmegtadadásban és szegénységben töltöni. Kötelessége továbbá, a többi osztályt a hazafiság és házi élet föladataival megismertetni. Más hindu is olvashatja a Vedákat, de csak a bramin magyarázhatja. A király tartoznék tanácsadóul maga mellé bramint választani, és az igazságszolgáltatás ellenőrzése a bramin kezébe van letéve. Ezen osztály tagjai a világi kitüntetést és vagyont nem keresnek, nem fogadhatják el. Menu szerint a bramin élete következő stádiumokon megy át: gyermekkor után, élete első negyedében tanítvány, a legelsőbb szolgálatokat teljesíti, s koldulva jár házról házra; második negyedében megházasodik és tanít; harmadik negyedében remetévé lesz, haját körmét nem vágja le, a száraz földön alszik, nem beszél, gyökeret és vadgyümölcsöt eszik. Midőn pedig már a halál párkányához közel jött, s testét a sanyar és évek összerontották, akkor ismét beléphet a világba, tisztességesen öltözhetik, de a szemlélődésen kívül más foglalatosága nincsen.

A ksatria várna a katonai rendet jelenti. Ezen osztályba tartozik a király s minden polgári méltóság és bivatalt. A ksatriák kötelessége a népet az ellenségtől oltalmazni, alamizsnát osztani, a Vedákat olvasni, áldozni és az érzéki gyönyöröket kerülni.

A vaiszia várnának rendeltetése a földművelés, baromtenyésztés, kereskedés, ipar és a pénz kamatoztatása.

A szudra várnájának a jóból semmi sem jutott osztályrészül. A szudra a spártai helotához hasonlít, s az élet terheivel együtt az emberek megvetését, s a törvényen kívül helyzetetés minden veszélyét kapta örökségül.

Ezen mostoha sors a szudrát azért érte, mert Brama testének legalsóbb részéből teremtették. Természetes, hogy, ha valaminek a hinduhitben jelvényes értelme van, akkor a szudra származásáról gyártott tan a hódító fajnak az ősnépek iránti gyűlöletét és megvetését fejezte ki. Mert a szudra várnája a hegylakosokból áll, kik Keletindia első birtokosai valának.

A három főbb várna férfiai az alsó osztályba is házasodhattak; de ha egy bramínrendből való némben szudrához megy férjhez, fia csak a nálának — legalávalóbb halandónak — neveztetett, s ha aztán a fiú magasabb osztályból szerzett magának nőt, magzatai még rosszabb fajtajú lényeknek tekintettek, mint a szülők.

E rövid rajzból látjuk, hogy a hindu nem változtatható hivatását. Születése által volt megszabva életpályája. Született a hittanárságra, bölcseségre, test-sanyargatásra és lemondásra; született a katonáskodásra és államügyekre; született a mezőgazdaságra, iparra és tőzsérkedésre; született végre a közülözöttetésre és közmegvetetésre. Hajlana nem változtathatott sorsán, mert várnájából kilépni nem lehetett.

Menu törvényein a gyakorlati élet szelidített valamit, de csak az erkölcsiség megrontása által. A bramín tehette, hogy az öntagadás külszínével ámitsa a világot; a ksatria tehette, hogy nyíltan merüljön az érzéki gyönyörbe, s elpuhulva házaja és a nép védelmezésére képtelenné váljék; de az nem történhetett meg, hogy az erős karu bramínból harezoló ksatria, s az elmékedésbe merülő ksatriából hittani könyveket magyarázó bramín legyen.

Térjünk vissza immár a hindu társadalom rajzától a hódítás történetére.

Mig Indiában a királyságok egymásra támadtak s bomlottak szét, a mohammedán hit egyik felekezete, mely a próféta meggyilkolt unokájának maradékait partolta, a Tigris partján a bagdadi kalifaságot alapítá. E győzedelmes forradalom Korazánból indult ki, s a mohammedán birodalomnak csak nyugoti részeit nem hódíthatá meg. Az ázsiai egyeduralk sorsa a gyors elaljasodás, s a bagdadi kalifaság sem említhető kivételként. Harun-al-Rasid gyarló utódai alatt merész kalandorok foglaltak el tartományokat tartományok után. A Számánok — egy török eredetű törzs főnökei — Persia keleti részét hatalmukba ejtették. Ezen új dynastia egyik hivatalnok, a korazáni kormányzó, üldöztetéstől tartva, párthiveivel Afgamistán hegyei közé vonult, épen Keletindia szomszédságába, s ott magának trónt szerzett, s országa fővárosává Gasznát emelé. Gaszna városának török rabszolgából lett uralkodója egyetlen leányát nőül adta egy másik rabszolgának, kinek na-

gyobbik fia a Keletindia történetében halhatatlan emlékü Mahmud szultán.

Ez tizenkétszer ütött be Keletindiába.

Első hadjáratában a lahorei uralkodót verte meg, s kényszeríté adófizetésre. A szegény öreg e lealáztatás miatt életundorba esett. Összegyűjteté országnagyait, szépen elbúcsúzott tőlök, a trónra fiát ülteté, maga pedig a nép nagy zokogása közt máglyára lépett, és saját kezeivel gyújtotta meg azon lángot, mely porrá égeté.

Mellékesen említem, hogy többnyire minden hindu a lahorei fejdelemhez hasonlít. Ügyetlen a hadviseletben, félénk a viszontagságok közt, szereti az életet, de hamar hajlik életuntságra, arcvonítás nélkül szenved a kámpadon, s bátran hal meg. Elég példát fogunk erre a sepoyk közt is találni.

A lahorei radsah (király) fia Enungpal országát az adófizetés alól föl akarta menteni, s háborúba keveredett Mahmuddal. A gasznai zultánt a szónokló király által feltüzelt hinduk már megverték; de a király cefántja hirtelen megbokrosodott, s elszaladt; mire aztán az addig vitéz hinduk is rémülten széteszlottak, s Mahmud zultáné maradt a csatatér, és az egész lahorei királyság.

Mahmud elfoglalta Multánt is.

Kilencedik hadviseletében pedig százezer lovas és huszezer gyalog katonával a szent Gangesig nyomult, átkelt a Dzsummán, s délre fordulva Kanudzs falaiig érkezett. E város ronjai most is akkora tért foglalnak el, mint London. A kanudzi uralkodó, hogy az ütközetet elhárítsa, évi adót ígért.

A gasznai zultán utolsó hadjáratát Gudserát ellen intézte, e félszigeten a gazdagságáról híres Sornat nevü templom kincseit akarván elrabolni. A szenthely védelmére a hindu királyok a szomszéd tartományokból is szép számmal megjelentek, s nagy csata kerekedett, mely Mahmud vereségével kezdődött, de teljes győzedelmével végeztetett be. Ekkor a bramínok óriás mennyiségü kincset ígértek a zultámnak, csakhogy a templom bálványképeit kimélje. Ingadozott egy perezig, s aztán fejszét ragadva kezébe, fölkiálta: hadd nevezzen a világ inkább bálványdöntőnek, mint bálvány-árusnak! s ezzel megüté Siva közsobrát. Vezérei követték példáját, és a bálványok belsejéből omolva omlottak ki az elrejtetett gyémánt, rubin és más drágakövek. A nyert zsákmány kiszámíthatlan értékü volt.

Három évvel utóbb Keletindia nagy hódítója meghalálozott.

Mahmud zultán a mi első keresztyén királyunknak volt kortársa. Neve a keleti világ legünnepeltebbjei közé tartozik. Dicsérik erejét, igazságosságát és nemes jellemét. Fényüző volt s a kincset, a hogy szerzé úgy szórta el. A tudományt és irodalmat nagy buzgósággal mozditotta elő. Bár származására nézve török volt, országa nemzetiségét karolta föl. Tetőtől talpig persává lett. Gasznában egyetemet és könyvtárt alapított. Az ő pártfogása alatt élt Firdusi, a nagy, költő.

Mahmud utódjai még félszázadig uralkodtak Afganistán, Kabul

és más persa tartományok fölött, s onnan kiüzetvén, Pandsabba tették át trónukat. Székvárosuk Lahore lön. 1186-ban e család végivadáka a gori dynastiától legyőzetett, s Keletindia még veszélyesebb hódítók, martalékává lett. Mert a gori királyház birodalmát nem sokára két török rabszolga szétarabolá. Egyik Gasznában kezdé uralkodni, a másik Keletindiába költözék, s Lahorét választá állandó lakhelyül. A hinduk csak most érezték, hogy nem mulékony hódításokról, de tartós leigázásról van szó. Sűrűbben támadtak tehát föl, s erélyesebben védtek magukat. De a végeredmény még is az volt, hogy a szoros értelemben vett Hindostán egész a Gangesnek tengerbe ömléséig a rabszolga-királyháznak lön alávetve. A rabszolga-házat egy afgán főnök, Dzsellal-eddin követé az uralkodásban. A Dékán egyes részei meghóditattak, de a vezérek lázadása mind inkább divatba jött, s végre a pandsábi kormányzó a főurak általános akaratából királylyá emeltetett.

A választott király erős jellemű, mivel és harezias volt; de nagyobbik fia által 1324-ben meggyilkoltatott, épen midőn a bengali hadjáratból a fővárosba visszatért. Mohammed sáh, az atyagyilkos és trónutód, kora legmiveltebb és legtöbb szónoki tehetséggel bíró egyéniségei közé számíttatik. Sok nyelven beszélt, a keleti szépirodalmat és philosophiát alaposan ismerte, a vallás szertartásait híven követte, az élvezetekben mértékét tartó, a háborúban vitéz volt, s a legyőzettek iránt a körülmények igényei szerint szigorú és kegyelmes tudott lenni. De mindezen jeles tulajdonait értékelemmé tette kedélyének örültséggel határos romlottsága, sivar beesszonja, s határtalan közönye az emberi szenvedések iránt. Birodalmába keblezte Dékánt, s költséges és sikertelen hadviseletet folytatott China ellen. Romlott pénzügyét papírpénz kibocsátása által akarta rendbehozni; de kinstúra utalványait erőszakos szabályokkal sem bírta forgalomban tartani. Új adókhoz volt kénytelen folyamodni, melyeknek terhe alól a rengetegekre vonult a földmivelő nép, s a vad zsarnok, hogy megboszúlja magát, egész katonaságával tartott hajtóvadászatot a boldogtalan menekültekre, a minek következményei éhhalál, járványos betegségek, hallatlan mészárlások és forradalmak valának. Bengül levetette nyakáról a jármot, Dekán nagy része kivívta szabadságát. Mohammed sáh seregében sok mogul volt. Ezek, kapva a közzavarón, pártot ütöttek, s a már idegen jármot nem hordozó Dékánt a magok számára elfoglalták, s belőle független királyságot alapítottak, melyet Mohammed sáh utóda kénytelen volt elismerni.

Harminez évvel utóbb Tamerlán vad esordái beözönlötték egész Keletindiát, s a hinduk sokkal nagyobb kiterjedésű földön látták azon borzasztó jeleneteket, melynek őseink még régebben, IV-dik Béla uralkodása alatt, tanúi voltak. Tamerlán születésére török, mohamedán volt; de magas elméjével a törökök és mongolok egyesítését keresztül tudta vinni, s a világ majdnem oly nevezetes hódítójává és kirablójává lön, mint Dzsingiskán. Tamerlán azon úton, melyen haj-

dan nagy Sándor, ment Kabulba. Az Indusfolyamon Dzsolumnál szállott át, s tüzzel vassal pusztítva ért Delhi elé, hol a hindu sergen győzedelmeskedvén, a városba ment, magát Keletindia uralkodójául kiáltatta ki, s miután e szertartásnak vége volt, a lakosokat lemészároltatta.

E pusztítás majdnem egyidőbe esik a pandsábi választott-uralkodók magvaszakadásával.

Most négy árnyék-király lépett egymás után India trónjára, Tamerlán nevében kezdvén meg az országlást; hanem Delhi falain túl ritkán terjedő hatalommal. Az utolsó közölök magányba vonulván, 1450-ben egy afgán törzsfőnöknek, Bihlolak, adta át az országnélküli trónt.

Bihlól a nagy egyéniségek sorában foglal helyet. Majd minden segédeszköz nélkül toldozá össze a birodalom elszakgatott részeit, s kormánypálcája északra a Himalaya-hegyekig, keletre Benaresig ért el. Unokája, a gőgös Ibrahim, esupa dolyfból elharácsolta a nagyapai szerzeményt. Rokonait t. i., kiknek pedig szabad volt a király jelenlétében ülte maradni, kényszeríté, hogy keresztbe fogott kézzel álljanak a trón előtt. Ezek a meggyaláztatáson boszankodva, fegyvert ragadtak, és segédül hívák Babert, Kabul uralkodóját, Tamerlán rokonát, ki különben is jogot tartott Keletindiához. Ez 1526-ban Delhi elébe vonult, csak 12 ezer katonával. Ibrahim 100 ezer fegyveressel és ezer elefánttal várta. A csata elkezdődött, s a győzedelmes Tamerlán-láz Keletindia urává lön.

III.

A szerencsés Babernek Delhi után Agra nyitá meg kapuit. Az egész mohammedán népség ki sem rántotta többé a kardot; a gyors hódolásban versenyezett minden főnök. Ellenben a hinduk erős ellenállásra készültek, Sagra, a mevori kis király, vezérlete alatt. Négy német mértföldre Ágrától ütközetre került a dolog. Baber megverettet, de a hinduk nem tudván győzedelmöknek hasznát venni, időt engedtek a hódítónak a csatarend helyreállítására. Új ütközet nyílt meg, s a hinduk teljes kudarezával fejeztették be. 1528-ban Baber Bengált is hatalma alá hajtotta. Ez volt végső hadi tette. Baber, kinek fiatal kora a szerelem, dícsőség és veszély oly kalandori jeleneteiből volt összeszöve, mikhez hasonlókat az újdivatu francia regényekben is ritkán olvashatunk, mint férj, apa és lovagias férfi akármely nemzet történetében első helyen állana. Önéletírása a keleti irodalom barátai előtt nagy becsben áll, a kedélyesség, gyermeteg őszinteség és kristálytisza előadás tekintetéből. Különösen finom érzéke volt a természet szépségei iránt, s midőn mint földönfutó ragyogó szépségű feleségével egy lovon utazott be rengeteg pusztákat, csak oly derült és elmés vala, mint Delhi trónján.

Fia Hamuján, bár derék és vitéz ember volt, a lázadások és

külfáborúk közt elvesztvén tartományait és hadi erejét, Indiából kívándorolt, s minden oldalról üldöztetve S i s t a m b a n keresett menhelyet; de a helytartó fogolyként küldé Heratba, hogy oman várja be a persasáh további rendeleteit. A sáh bigott süita volt, s követelé a bujdosótól, hogy a mohammedlit ezen felekezetére térjen át, s erre a sáh egész máglyára való fahasábot küldött hozzá, tudtul adva, hogy ha nem enged, meg fog égettetni. Humaján írásban jelentette ki az áttérést, mire a sáh 12 ezer embert küldé Keletindiába, hogy trónját foglalja vissza. Kabult változó szerenésével ostromolta, míg végre hatalmába ejté. Ezen tartományból néhány évvel utóbb Pandsabba tört, s azt 1555-ben meghódítván, S i r h i n d n e k győzedelmeskedett a hindukon, s Delhibe vonult, hol csakhamar meghalálozott, a trónt fiára, az alig 13 éves A k b a r r a hagyván. Midőn az hatalomra jutott, Keletindiában néhány föllázadt tartomány, s még több függetlenségét kivívott állam volt. Hogy szabadult meg Akbár épen 17 éves korában a mellé rendelt gyántól, azt ha említném, Corvin Mátyás történetéből beszélnék el egy epizodot. Birám chan úgy járt mind Szilágyi, s hasonló egyéniségnek is látszik. A kormánygyeplőt kezébe ragadó Akbár a hadban és békében, a sok felé szakadt mogul birodalom visszahódításában és szervezésében, egyaránt nagy volt. Újra meg lehetett szegezni a hős Babernek foglalásait, mi nehezebb feladat vala az első hódítás művénel is. Mert a mohammedánokkal és hindukkal egyszerre kellett küzdenie, és számos független vazallnak terjedmesebb országa volt mint az, mely az ő uralmát ismerte el. Folytonos győzedelmei lefegyverezték a pártütést, semmivé tették a hindu és a különféle mohammedán törzsek önállósági törekvéseit, s a szomszéd királyokat is nevezetes tartományoktól fosztották meg. Akbár jóval szélesebb terület fölött lett urrá, mint a keletindiai társaság mostani bitroka; mert a paradicsomi szépségű Kasmir is neki hódolt.

Saját nézetei voltak a hitben, pénz- és hadügyekben, s megkísérté azokat érvényre emelni. Úgy látszik, hogy vagy meggyőződésből vagy politikai okokból, egyeztetni vágyott a mohammedán hitet a hinduval, s közelebb vinni a theismushoz. Minden péntek napon tudományos üléseket tartott, melyen a bramínok a mohammedán hittanárokkal vitakoztak vallásuk formái és tanai fölött. Akbár jól beszélt a sanskrit nyelvet, s lefordította a hinduk nagy hősköteményeit és a Vedák egy részét. Keresztény papokat szólított föl, hogy Delhiben a görög nyelvet és irodalmat tanítsák. F e i s s i, a tudós mohammedán pedig az evangelium lefordításával bizott meg. A körülméltetés és a Mekkába vándorlás alól föloldozta mohammedán alattvalóit; megtiltotta a hinduknak az özvegyek máglyára vitelét, s engedélyt adott a másodszeri férjhezmenetelre. Egyenlőleg alkalmazott hindut és mohammedánt állanhivatalokra, s a várnarendszert gyűlölte.

Nagyobb horderejűek voltak A k b a r köz- és magánjogi reformjai, s a mostani forradalom valódi okainak fölfedezésére is kalauzúl szolgáltak.

Csak a legáltalánosabb körvonalokkal rajzolom.

Az egész birodalmat 15 tartományra osztotta, ugyanannyi alkirály alatt, melyek számát utódai még 6-tal szaporították.

A s u b u h d á r — alkirály — teljes katonai és polgári hatalommal birt. Minden adószedő s kerületi hadparancsnok egyenesen tőle függött, valamint a tartományi kinstárnok is, csakhogy ez kivételkép a császártól — a nagy mogultól — nyerte a kineveztetést.

E szervezet az alkirályt a belkormányzatra nézve majdnem akkora jogkörrel látta el, a mekkorával azon kiskirályok birtak, kiket Akbár legyőzött. Hogy a köteléknek, mely a tartományokat a közbirodalomhoz esatolta, időfolytával mindinkább kellett tágulnia, könnyű megfoghatnunk. Akbár utódai nem birtak se az ő erélyével se tekintélyével, s az alkirályból minden lázadás nélkül, csak jogterjesztések által, valódi uralkodó lön, ki a nagymogul alatvalójának mondá magát, engedelmesség és hűség nélkül.

Akbar a hinduk ösintézményét, a községrendszert, mely egyszersmind a birtokviszonyok alapja volt, nagy tiszteletben tartotta, s lényeges reformjai által megszilárdította.

Ugy látszik, hogy régen Keletindióban a földbirtok közös tulajdona volt a fejdelemnek és a földesuraknak, kik egyébiránt birtokaikat örökjoggal soha el nem adhatták. Továbbá a földesurak nem állottak elszigetelten; hanem a község gazdasági felügyelete alá voltak helyezve, s birtokrészleteikért az áranylagos jüvedelmet magától a községtől vették át. A község szedte föl az adót a korona számára és saját háziszükségeinek fedezésére. A község hivatalnokai vitték a fiscus és a birtokosok jüvedelméről a számadást. A községi örök köteleessége volt, a helység és a magánbirtok határaitra ügyelni, s a mezei rendőrséget kezelni. Minden községi hivatal bizonyos családban firól fira szállt. Ezenkívül a községnek volt saját borbélyja, pénzváltója, ezüstmivese, papja, csillagjósja, iskolamestere, kovácsa, asztalos, tímárja, fazekasa. S voltak a vagyonosabb községeknek hivatalos szabói, mosonői, orvosai, zenészei és tánczosnői. Minden személyzet határozott részt kapott a magánosok terményeiből. Szóval a község egészen kikerekített önkormányzással birt, egy kis köztársaság volt, mely az állammal lihetetlenül kevés érintkezésben állott.

A helység birtokosait reio t n a k hívták, az adószedőt z e m i n d á r n a k. A reiot földje, ha nagyobb kiterjedésü volt vagy szolgák, vagy kisebb hasznobérlők által miveltetett.

Közbenvetőleg, s a mostani forradalom valódi okainak földéritesére említem, hogy az angolok, kik a birtok természetét európai eszmék szerint fogták föl és a keletindiai jogokkal ismeretlenek voltak, a z e m i n d á r b a n valami l o r d f é l e embert véltek találni. Ennek következtében oly adókövetési összeírásokat készítettek, melyek a valóságos földbirtokost hasznobérlőnek tekintették. Így aztán a szegény reio t t ó l roppant mennyiségü birtok ment át oly egyének kezébe, kik eredetileg semmi mások nem voltak mint a d ó s z e d ő k. Sőt a fogalomzavar még messzebb terjedt az által, hogy az igazi hasznobérlők — kik a tulajdonjogra semmi

igényt nem tartottak — számos esetben az adótabellákban a földbirtokosok sorába csúsztak be. Csak a közelebbi években kezdték az angolok gyanítani az elkövetett hibát, de az általok csupa félreértésből teremtett földbirtokosokat az évek során át háborítlanul élvezett jövedelemtől megfosztani nehéz volt. A történetekben alig van több ily nagy példa a csupa tudatlanságból származott kirablásra, s nem lehet csodálni, ha ezért számos hindu és mohammedán idegenséggel viseltetik a keletindiai társaság iránt.

Akbar, kire most visszatérek, a régi községrendszert következő reformok által szilárdította meg. Minden mivélésre alkalmas földet fölmértet, osztályozott, s megbecslett jövedelmezési tekintetben. A jövedelem harmadát szabad választás szerint terményben vagy készpénzben fizette a község — s illetőleg annak birtokos osztálya — adóul. A pénzügyi kitudására a terményeknek mindig tízévi középárát vették alapul. Ezen adó változatlan lévén, a régi zsarolásokkal szemben nagy előnnyel bírt, s könnyen hordozható azért volt, mert Akbar temérdek költséget fordított a földöntözésre. Egész havasi völgyeket víztartókká változtatott, melyekből roppant hálózata a mesterséges vízereknek és vízáradásoknak ömlesztett áldást a szárazsággal küzdő térekre. Az angolok sok régi víztartót hagytak elpusztulni, s kevés újat építettek. A keletindiai társaság kormánya alatt Keletindia esalhatlanul szegényebbé lön, mint a XVII-dik század elején vala. E tény oka nem maga a britt nemzet, nem azon nemes jellemű, óriás tevékenységű, és szabad intézményekkel diszlő ország, mely a polgárisodás leghatalmasabb előmozdítója, s a gyarmatosítás mesterségében is mások fölött áll. Anglia Keletindiában nem is gyarmatosított. Azon kereskedelmi társaság, mely Akbar roppant bíradalmának tulajdonosa, napjainkban már másodrendű befolyást gyakorol Keletindia magasabb kormányzására. A board of control, — az ellenőrzési hivatal, vagy magyarul szólva, a keletindiai ügyeket vezető tagja az angol minisztériumnak a fontosabb kérdésekben maga tehet és intézhet mindent. Csak a hová nem akarja ujját bemártani, ott tolja elő a keletindiai társaság Londonban székelő igazgatóságát. Tehát látszólag felelős volna Keletindia szenvedéseier és elszegényüléseért; azonban még sem felelős, mert hatásköre nincs szorosan meghatározva, s mert a belügyekre vonatkozó indítványozásokra nem tart jogot. De talán erkölesileg és törvénytörvény szerint ezekre nézve a directorium felelős? Korántsem. A directorium Pilatusként fogja kezét mindig mosni, s igaza van a mentegetőzésekben; mert az ellenőrzési miniszterrel szemben csak ányékhatalom s mert Keletindia messze lévén, nem neki, de az ott lakó kormányzóknak van egyedül módjában a viszonyokat ismerni és hasznosítani. Ezen kormányzók a közelebbi időkig tisztán kereskedelmi vállalatnak tekintették Indiát. A mi a pillanatra nagy nyereményt ígért, előmozdították; a mi csak későbbi időre vetett volna hasznót, háttérben maradt. A kizsákmányolás, nem a kifejlésztés volt vezér-elv. Alig húsz éve, hogy mélyebb felfogás és neme-sebb irány lön uralkodóvá; de a régi mulasztásokat helyrehozni, a kihalt

erőkben életelevenséget lehelni, a bedugult jövedelmi forrásokat fölnyitni herculesi fáradságba kerül, sok időt, nagy kitarást igényel.

Akbar, mint láttuk, a termény-érték harmadát vette adóul, mi évenként 160 millió pengőforint (ezen öszlet, ha a pénz akkori viszonyát az árukhoz a mostanival hasonlítjuk össze, legalább 1440 millió pengőforintot tesz); ellenben a keletindiai társaság által behozott adózási rendszer a nyert jövedelemnek csaknem 50 százalékját veszi el, s mégis az adót 280 millió pengőnél többre föl nem tudja fokozni.

Mily óriás különbség!

Igazságtalanság volna tekintetbe nem venni, hogy az Akbár után trónra lépő ros uralkodók, a hosszas anarchia és belláborúk Keletindiát a végrömlás szélére vitték akkor, midőn az angol kereskedelmi társaság a szerény boltokból, és raktárokból a harcmezőre lépett és hódításokhoz kezdett.

Rágalmazás volna állítani, hogy az angolok százszor jobban nem kormányozzák Indiát, mint kormányozták azon függetlenségre vergődött alkirályok, a kiknek birtokait rendre elfoglalák.

De azért mégis igaz, hogy Keletindiának vagyon tekintetében sokkal ragyogóbb kora volt, mint a mostani, s hogy a keletindiai társulat a meghódított roppant birodalom kiállító erejének emelésére nem tön annyit, a mennyi: a jó kormányok szoktak.

IV.

Akbár utódja Selim saját lázadó fiai ellen folytatott háborút. Azután szép neje és a fővezér veszekedtek a befolyás és a kormánygyeplő felett. S uralkodása kezdetétől végéig nem szűnt meg a függetlenségek mindinkább megalapító kiskirályok elleni háború, főleg azon nagy területű földön, mely Dekán név alatt fordul elő a térképeken. Észrevehető volt, hogy a subahdarok (kormányzók, nábobok), kik az erős karu Akbar alatt engedelmeskedtek, most már uralkodni akarnak. Nagyban elkezdődött az országnagyok azon fejtelkenedési törekvése, mely nálunk Corvin Mátyás halála után kisebb mérvekben mutatkozott. Más fenyegető jelek sem hiányzóznak. Akbár vallásos indifferentismusát, mely a mohammedán és hindu hit egymáshoz közelebb hozása végett volt politikai tanár emelve, erős visszahatás követte. A hódítók és hódítottak közt tágult, töredezett a kapocs. A nagyravágyás csak az erkölcs és kegyelet romjain talált lépcsőket az emelkedésre. Nem volt magas polcz, melyre ne juthasson el, a ki tudott fondorkodni, tettetni, s kellő perczben elárulni vagy meggyilkolni azt, a kinek mindenét köszöné.

Selim utódját, a derék és fényes elméjű Dzsihánt a trón birhatásáért meggyilkolta a közbeesültetésben álló Aurungsi b, s hogy a visszatöréstől félni ne legyen oka, előde fiját, a törvényes trónörökösét, halálra íteltette azon ürügy alatt, mert nem eléggé buzgó mohammedán. A bünn többé a közbeesültetésnek nem árthatott.

Aurungsib 1707-ben halt meg. Fiai és rokonai a trón fölött harcba keveredtek, mindenik támogattatva egész tartományok népessége, és egy csoport nábob, törzsfő, királyi rokon és bitor kiskirály által. A polgárháború alkalmat szerzett sok nábobnak fosztogatásra és függetlenkedésre. Az egész keletind mohammedánismus fegyverbe öltözött, hogy saját vérét ontsa. A hinduk megérkezettnek hitték az időt, hogy az eszeveszett hódítóktól meneküljenek; megérkezettnek a mohammedánismus összeomlását s Menu tanainak diadalát. Még Aurungsib életében föllázadt a marattok törzse, hogy véget vessen a Korán uralmának, s Allah helyébe Brámát léptesse. Siva dsit, a ravasz és vitéz maratt-vezért, e harcziás törzs királylyá koronázta. A szomszédok által rettegett marattok az európai hűbérrendszerhez tökéletesen hasonló szervezetet hozták be magok közé, s Aurungsib halála után, a háborgó és jötehetetlen birodalomban óriási jelentőségre vergődtek. A hová csak elszáguldoztak, a termés negyedét hajták föl adóban, s harczolván a mogul dynastiának majd az egyik, majd a másik trónkövetelője mellett, adó alá tudták vetni Kelet indiának harmadrészét.

Ezen anarchicus viszonyok Nadirnak, Afganistán és Persia királyának ürügyet szolgáltatott az összerongált mogul birodalom megtámadására. Mint mondá, csak a rendet akarta helyre állítani. Pandsába nyomult, s onnan Delhi ellen. Könnyű ostrommal bevette a nagymogulok székvárosát, s úgy kizsákmányolta, mint a sokszor kizsákmányoltat, még senki jobban. Aranyon és ékköveken kívül egész néptörzseket gyűjtött hadujában össze, s rabul terelte Persiába. Mohammedet gúnyra nagymogulnak nevezte ki, s így a rendet helyreállítva 1740-ben Persiába visszatért. Ez időtájban a Dekán nagy része egy föllázadt kormányzónak, Nisamnak lön királyságává, ki saját nevét ruházta az új birodalomra, s kinek utódai Anglia véduralma alatt most is 10 millió népeségű országgal bírnak. Nisam, a dekan király, a trónjának hódoló területet alkirályságokra osztotta, meg nem gondolva, hogy azon mód, a mint koronához jutott, utánzásra birhatja saját hivatalnokait, kiket a tartományok élére helyez. Pedig ez bekövetkezett. Az arkodi kormányzó t. i. fejébe vette, hogy valamint ura-királya elpártolt a nagymogultól, szintűgy ő is elpártolhatna ura-királyától. Ezen arkodi nábob kormányzóságában feküdtek: egyrészt az angol kereskedelmi társulat factorságai Madras városában és Kuddal poreban; másrészt a francia factorságai Pondicherryben és környéken.

Az arkodi kormányzó lázadásakor az érdekelt két európai hatalom egymással ellenkező állást foglalt.

Franciaország t. i. Nisam mellé nyilatkozott; Anglia pedig a nábob — azaz az arkodi kormányzó — ügyének fogta pártját. E közbevegyülés eredménye volt, hogy csakhamar Nisam király, és az arkodi nábob szövetségesei hatalmasabbak lettek magoknál a veszekvő feleknél. A francia kereskedő társaság Nizamtól sok pénzt és földet kapott ajándékban; az angol kereskedelmi társaság segítségét viszont a nábob volt

kénytelen nagy darab földdel jutalmazni. A francziák az európai viszonyok miatt nem voltak azon helyzetben, hogy a nyert előnyöket végig kiszákmányolhassák; ellenben az angoloknak mosolygott a szerenese. Akadály nélkül terjeszkedhettek, s hogy zsákmányaikat biztosíthassák, új meg új foglalásokra kellett ürügyet találniok. Végre úgy kezdék magokat viselni, mintha kereskedelmi faktorságból állammá alakultak volna. A hős Clive vezérlete alatt 1757-ben egy belföldi király s annak szövetségesei ellen megnyerték a *plasseyi* ütközetet. E fényes győzelem pedig a keletindiai angol-uralom alapkövéül szolgált. Clive nagy hadvezér és bölcs kormányzó volt, s neve dícsőségéhez a proconsulságokkal járó mocskokból semmi sem ragadt. Ellenben Warren Hastings, ki a hódítás művének továbbvitelében az ő utódja vala, se hadvezér, se első rangu államférfi, se tiszta jellemű egyén reputációját nem igényelhette. S mégis éles belátása, sivar erélyessége, a keletindiai viszonyok felől szerzett roppant ismeretei, lelkiismeretlen aljas politikája, de igazi angol érzelme, s hazája iránti heves szeretete által, mely őt gyilkosságra és zsarolásokra minden megdöbbenés és lélekvád nélkül tudta vezetni, — mondom, ez a rosz emlékezetű Warren Hastings a keletindiai társulat hatalma megszilárdítására még tán többet tön, mint maga Clive. Sőt Warren Hastings, ha igazat akarunk mondani, Anglia világhatalmi állásának megszerzésére a legünnepeltebb neveknel is inkább befolyt. De a hindu népen, az emberi jogon és a közérzületen elkövetett merényei miatt a keletindiai kormányzóságtól visszahivatván, a parlament elébe állítottat s bünvádi kereset alá vettek. Ez alkalommal tartá Burke, Nagy-Britannia egyik legnagyobb szónoka, a legnagyobb hatású szónoklatát. Vádolta Hastingsot érdeme szerint és érdemeit feledve. A parlament elismeré, hogy Hastings jó szolgálatot tett a hazának; de egyszersmind őt bünösnek nyilatkoztatta ki. Mi történt később e nagy és gonosz férfival, annak elbeszélése ezúton kívül csik; azonban az angol nép romlatlan kedélyét elegendé jellemzi: hogy a király, ki Hastings roppant szolgálatai iránt elismeréssel volt, áttalott vele nyilvánosan szóba ereszkedni, s a lordok is kerülték őt, ovaodván a közérzület megsértésétől.

Napoleon bukása után az angoloknak bő alkalmuk volt Keletindióban folyvást tovább és tovább terjeszkedni. 1805-től 1815-ig egy talp-alattnyt sem szereztek; de azóta évenként szépen gyarapodtak. A kiskirályokat — akár akartak akár nem — nyugdíjazák. Egyikről azt állították, hogy roszúl kormányoz, másokról, hogy nem elegendé erős joggal ül a trónon. Abban igazuk volt, hogy e kiskirályok gyalázatosan kormányoztak, az sem szenved kétséggel, hogy közülök mindenik szorosan véve bitorló volt; de viszont a keletindiai társaságról is el lehet mondani, hogy rendszeren akkor szokta a kiskirályok rosz kormányzását észre venni, midőn pénztára kiürül, és hirtelen kell azt megtölteni. Így van Oude (Audh) bekebelezésével is a dolog. Az audhi uralkodó ostoba és haszontalan ember; de a keletindiai társaság volt kormányzója — Dalhousie lord — akkor támadta őt meg, midőn a társaság deficitjét alig lehetett fedezni, midőn pénzre és ismét pénzre volt szükség. Az audhi exkirály látván, hogy alóla

egy szép reggel kiszedték a trónt, kérték kezdé a lordot, hogy fizessék legalább vissza a 20 millió pengőforintot, melyet a keletindiai társulatnak kölcsönzött; de azt nyerte válaszul, hogy ne is számítson pénzének még csak kamatjaira is, mert, hisz! az egész öszletet az audhi királysághól szerezte, Audh pedig most már a keletindiai társaság birtoka, s így a 20 millió most éppen azon kézben van, a melyben kell lennie.

Tudjuk, hogy a sepoy-forradalom egyik legfőbb helye Audh, s hogy az audhi király a forradalomban részvétele gyanúja miatt börtönbe vett. Undorító a sepoyk lázadása, s hiénai kegyetlenségök borzadással tölt el mindnyájunkat: de noha a keletind forradalom sikerülése a polgárisodás végetlen kárával történék; noha Keletindiában a győzedelmes forradalom után gyalázatos anarchia következne; noha Anglia neve a szabadság barátainak ajkairól csak tisztelettel említettetik, s noha a Keletindiai társulat az egészen rossz kormányok közé nem soroztathatik: mindamellett nem mernők Cambridge herczeggel, a britt seregek generalissimusával azt állítani, hogy a keletindiai lázadásnak éppen semmi oka sincs.

A jövő füzetben a lázadás történetét s okainak tömbezését veendik olvasóink.

KEMÉNY ZSIGMOND.